

Курилюк Юрій Богданович,
професор кафедри теорії та історії
держави і права ВНЗ «Національна
академія управління», доктор юридичних
наук, професор

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ: ВИЯВИ ТА ЗАПОБІГАННЯ

Війна і розпочата у лютому 2022 року широкомасштабна збройна агресія московії проти України призвели до значної економічної кризи, що торкнулася усіх сфер української економіки. Ці події призвели до руйнації промислової інфраструктури, скорочення можливості постійної зайнятості населення, що неминуче породило значний обсяг безробіття. До вітчизняного державного кордону рушили величезні групи вимушених мігрантів та утікачів від мобілізації, а через митний кордон в Україні хлинув неконтрольований потік товарів і вантажів, у тому числі подвійного призначення. Ці та інші чинники посилили процеси щодо розвитку тіньової економіки.

Тіньова економіка, яка завдавала значних проблем для України і до війни, набула тепер нових форм і масштабів та утворила додаткові виклики для економічної безпеки держави, прозорості фінансових потоків та ефективності публічного адміністрування. Війна послабила спроможність держави регулювати економічні процеси, сприяючи поширенню неформального працевлаштування, незаконному обігу товарів та гуманітарної підтримки й стратегічних ресурсів [1]. Безумовним є зростання тіньового сектору економіки через тінізацію фінансових потоків грошових переказів мігрантів [2, с. 184].

Тіньова економіка, яка функціонує поза офіційними економічними межами й уникає оподаткування, порушує встановлені правила гри та створює конкурентні переваги для учасників цієї сфери. Вона підриває основи фінансової системи, поглиблює нерівність у розподілі суспільного багатства й обмежує можливості соціальної політики [3].

Значна кількість проявів тіньової економіки безпосередньо, або так чи інакше пов'язана з державним кордоном, а навіть не може існувати без нього. Класичними такими проявами економісти вважають контрабанду (в усіх її проявах), у тому числі порушення митних правил, а також нелегальну міграцію.

Під остаточною, в контексті кримінального права, звісно варто говорити про незаконне переправлення осіб через державний кордон, за що, особливо враховуючи нинішню масову тенденцію до ухилення від військової служби шляхом незаконного перетинання державного кордону з України, сплачуються шалені так звані «тіньові» кошти. За різними оцінками середня вартість таких «послуг» зараз вартує 5–10 тисяч доларів США. Законодавцем передбачена кримінальна відповідальність як за організацію і сприяння незаконному

переправленню осіб через державний кордон, так і за незаконне перетинання державного кордону. Це статті 332 і 332-2 КК України, які, на мою думку, не позбавлені певних вад. Передусім, наразі диспозиції статей не передбачають такої кваліфікуючої ознаки як вчинення кримінального правопорушення в умовах дії воєнного стану, а тому в разі недоведеності в ході досудового розслідування отримання фінансової винагороди за переправницькі послуги, то як правило кваліфікуються діяння за частиною першою статті 332 КК України, де передбачена мізерна санкція.

Якщо ж говорити про контрабанду як прояву тіньової економіки, то впродовж останніх декілька років закон України про кримінальну відповідальність піддався низці суттєвих змін у цій сфері. Зокрема довгоочікуваною стала криміналізація товарної контрабанди, але конструкція кримінально-правових заборон, передбачених статтями 201, 201-1, 201-3 і 201-4 КК України, та інших законодавчих актів показує низку незрозумілостей. Якщо питань щодо предметів контрабанди за статтею 201, 201-1 та 204-1 КК України немає (культурні цінності, ліси, підакцизні товари тощо), то до терміну просто «товар» у статті 201-3 КК України, у тому числі з урахуванням примітки до статті 201 КК України, залишає величезну нішу для розсуду.

Звернемося, зокрема до Порядку взаємодії посадових осіб митних органів, які здійснюють митні формальності з товарами, що переміщуються залізничними транспортними засобами, і працівників залізниць України, затвердженого спільним наказом Мінфіну та Мінрозвитку від 26.04.2024 за № 215/365 (zareєстровано в Мін'юсті 13.05.2024 за № 695/42040). Цим документом встановлено, що відповідна взаємодія органів здійснюється під час *«проведення митного контролю й оформлення товарів (вантажів), багажу та вантажобагажу»*. Отже поняття «товар» не включає в себе таких категорій як «багаж» і «вантажобагаж». У той же час Митний кодекс України у статті 4 визначає, що багаж (супроводжуваний, несупроводжуваний) є товаром, проте в статті 186 вже закріплює, що товари переміщуються у вантажних відправленнях і багажі. Так, багаж – це товар чи ні? Яка частина багажу чи вантажу є товаром, за який передбачена відповідальність?

У цьому ж контексті варто наголосити про ще одну особливість сучасного тіньового бізнесу – це торгівля гуманітарною, а навіть військовою допомогою, оскільки статтею 201-2 КК України встановлена за це відповідальність. Проте, вона передбачена виключно за продаж такої допомоги або використання з метою отримання прибутку. Тобто, якщо спожити гуманітарну допомогу самостійно чи роздала безоплатно своїм близьким, то особа, яка ввезла на митну територію України відповідну гуманітарну допомогу, нести відповідальність за цією статтею не буде. Коли гуманітарна допомога втрачає свій специфічний статус? Після зміни скількох власників? Коли відповідальність вже не наставатиме?

Якщо вести мову про запобігання проявам тіньової економіки на державному кордоні, то варто звернути увагу на слабеньке наповнення Розділу XVII Митного кодексу України із назвою «Запобігання та протидія контрабанді», який вміщує однойменну Главу 66 із лише двома статтями, присвяченими виключно таким заходами як: «Контрольовані поставки наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» та «Переміщення товарів під негласним контролем». На мою думку, така система заходів неспроможна забезпечити заходи щодо запобігання та протидії контрабанді, а також не враховує існуючих на тепер безлічі доктринальних напрацювань у цій сфері.

Таким чином, існуюча законодавства України у сфері запобігання тіньовій економіці потребує системного удосконалення та врахування існуючих напрацювань науки кримінального права та кримінології.

Список використаних джерел

1. Сахневич Б., Безуглова І., Федотов О. Вплив війни на масштаби тіньової економіки в Україні. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 5. URL: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.5.10>

2. Шепель Т.В., Наконечна В.І. Соціально-економічні наслідки міграції трудових ресурсів України та механізм їх регулювання. *Економічний простір*. 2020. Вип. 154. С. 179–185. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-34>

3. Організаційно-економічний механізм протидії тіньовій економіці та корупції: монографія / за заг. ред. А.В. Лісового. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. 246 с.

Левченко Юрій Олександрович,
професор кафедри кримінології
та інформаційних технологій Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, професор

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кваліфікуючі ознаки, поряд з іншими кримінально-правовими засобами, виконують функцію диференціації кримінальної відповідальності, встановлюючи нові, підвищені порівняно з передбаченими санкціями за злочин з основним складом межі типового покарання [1, с. 366].

Процес диференціації кримінальної відповідальності та покарання впливає низка чинників, одним із яких є наявність норм, що передбачають відповідальність спеціального суб'єкта. Зокрема, у частині другій статті 162 Кримінального кодексу України законодавець передбачив таку ознаку, визначивши спеціальним